

บทความวิจัย (Research Article)

เสนฮับมอดและตั้งบังหน่อ: พิธีกรรมสู่การเป็นทุนทางวัฒนธรรม
ของมดมนตร์ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านวังพิกุล จังหวัดพิษณุโลก
Senhubmod and Tungbungnoo: Ritual to Become
a Cultural Capital of Mod Mon in Tai Dam Ethnic Group,
Ban Wangphikun Phitsanulok Province

อรรถพล รอดแก้ว^{1*} มนตรี ศรีราชเลา² และพนัส โพธิบัติ²
Atthaphol Rodkaew^{1*}, Montri Srirajlao², and Phanat Phothibat²

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษารูปแบบและความเชื่อของพิธีเสนฮับมอดและตั้งบังหน่อในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ รวมถึงวิเคราะห์เกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านสู่ทุนทางวัฒนธรรมของมดมนตร์ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในพื้นที่บ้านวังพิกุล ตำบลวังพิกุล อำเภोजังทอง จังหวัดพิษณุโลก ระหว่างเดือนมีนาคม-เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2561 เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การสังเกต จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย หมอเมือง หมอเก็บข้าวหมอปี้ และผู้เข้าร่วมพิธีกรรม จำนวน 18 คน ข้อมูลที่ได้ถูกตรวจสอบแบบสามเส้าและนำเสนอข้อมูลผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า พิธีเสนฮับมอดและตั้งบังหน่อถือเป็นพิธีกรรมที่มีรูปแบบเฉพาะในวัฒนธรรมด้านความเชื่อและศาสนาของชาติพันธุ์ไทดำที่เกี่ยวกับผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ รูปแบบและขั้นตอนของพิธีมีรายละเอียดที่แตกต่างไปจากพิธีกรรมอื่นในวัฒนธรรมแต่ละด้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ โดยต้องใช้หมอเมืองหรือหมอใหญ่ หมอเก็บข้าวหรือหมอสะ หมอปี้ใหญ่และหมอปี้เล็กเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมซึ่งมีจำนวนที่มากกว่าพิธีการเสนเรือนหรือพิธีกรรมอื่นที่ปฏิบัติเป็นประจำ ความเชื่อและความหมายของพิธีเสนฮับมอดและตั้งบังหน่อนั้นเป็นการแสดงถึงความเชื่อในการสืบทอดผีบรรพบุรุษที่ในอดีตเคยดำรงสถานะเป็นหมอมด หมอมนตร์ มาก่อน และพบว่า การสืบทอดสามารถเกิดขึ้นในลักษณะของการข้ามรุ่นได้แต่จะอยู่ในสายตระกูลตนเองซึ่งเป็นไปตามประสงค์ของผีบรรพบุรุษ โดยผู้ที่ถูกคัดเลือกนั้นจะมี “กกผมหอม” ที่เชื่อว่าเป็นลักษณะพิเศษของผู้ที่ถูกเลือกให้สืบทอด ทั้งนี้จำนวนของผีบรรพบุรุษที่จะมาอาศัยอยู่ด้วยทั้งผู้หญิงหรือผู้ชายจะมีจำนวนที่ไม่แน่นอน โดยผู้ที่สืบทอดการเป็นมดมนตร์ที่ถูกละเป็นทุนทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทดำนั้นต้องอาศัยขั้นตอนการเปลี่ยนผ่านจากพิธีเสนฮับมอดและ

¹ สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Program in Cultural Science, Faculty of Cultural Science, Mahasarakham University

² คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Faculty of Cultural Science, Mahasarakham University

*Corresponding author; email: Atthaphol_Rn@psru.ac.th

(Received: 2 February 2019; Revised: 3 March 2019; Accepted: 27 March 2019)

พิธีตั้งบั้งหน่อซึ่งเป็นเสมือนกระบวนการที่แสดงถึงการยอมรับ การสืบทอด การฝึกฝน และปฏิบัติตามความต้องการของผีบรรพบุรุษตามความเชื่อในสายตระกูลและชาติพันธุ์ตนเอง เป็นการแสดงถึงเปลี่ยนผ่านของบุคคลนั้นจากสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่งในขั้นแรก รวมถึงเป็นสร้างพื้นที่และการรับรู้จากสังคมชาติพันธุ์ไทดำที่จะรับรู้ถึงการเปลี่ยนผ่านสถานะของบุคคลนั้น ๆ ที่จะได้กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมโดยอาศัยการสถาปนาตามวัฒนธรรมความเชื่อและศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ

คำสำคัญ: เสนฮับมอดและตั้งบั้งหน่อ ทุนทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ไทดำ

Abstract

This research is qualitative research to study patterns and beliefs in the Senhubmod and Tungbungnoo ritual of Tai Dam ethnic groups including analyzing the transition to the cultural capital of the Mod Mon in the Tai Dam ethnic group in the area of Ban Wang Phikun, Wang Phikun Subdistrict, Wang Thong District, Phitsanulok Province during March to May 2018. Data were collected by interviewing and observations from 18 informants consisting of Mor Mueang, Mor Kebkhao, Mor Pee and ritual participants. The data is verified by triangulation and presented by content analysis. The research found that Senhubmod and Tungbungnoo ritual has unique culture in beliefs and religions of the Tai Dam ethnic which relate to ghosts and supernatural powers. The form and process of the ritual are different from other rituals in each culture of Tai Dam ethnic group which requires Mor Mueang, Mor Kebkhao or Mor Sa, Mor Peeyai and Mor Peelek to be ritual priests. The requirement of priests are more than Sen Reun ritual or other normal rituals. The beliefs and meanings of Senhubmod and Tungbungnoo ritual shows the belief in inheritance of ancestral spirits who were Mor Mod and Mor Mon in the past and it can be inherited in the lineage by of crossing generations as desired of ancestral spirits. The selected person will have "Kok Pom Hom" which is believed to be a special characteristic of those who have been chosen for inherit. However, the number of ancestral spirits that will come to live with will be uncertain amount whether female or male. The people who inherit the spirit considered as the cultural capital of the Tai Dam ethnic. They must attend to the transition process of Senhubmod and Tungbungnoo ritual which shows the acceptance, inheritance, practicing and following the needs of ancestral spirits based on beliefs in lineage and ethnicity. It is an indication of the person's transition from one state to another in the first step as well as creating space and awareness in Tai Dam ethnic to recognize the transition of their status to become a cultural capital based on culture, beliefs and religions of the Tai Dam ethnic group.

Keywords: Senhubmod and Tungbungnoo, Cultural capital, Tai Dam ethnic group

บทนำ

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นเรื่องที่น่าสนใจและควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้เป็นอย่างยิ่ง เนื่องด้วยในแต่ละประเทศนั้นมีได้ประกอบไปด้วยประชาชนที่มีเพียงชาติพันธุ์ใดเพียงชาติพันธุ์เดียว หากแต่จะพบความหลากหลายของชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยและสร้างพื้นที่ของตนเองในแต่ละพื้นที่ ดังเช่นในประเทศไทยที่สามารถพบเห็นความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มได้จากภูมิภาคต่าง ๆ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ นี้มีการอาศัยอยู่ร่วมกันบนรากฐานของทุนวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มและทุนวัฒนธรรมที่เป็นสากลของสังคมไทย (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2558) การยอมรับถึงการมีตัวตนอยู่และอัตลักษณ์เฉพาะทางวัฒนธรรมของแต่ละชาติพันธุ์ เกี่ยวกับภูมิปัญญา ความเชื่อ ประเพณี โลกทัศน์ หรือวิถีปฏิบัติ ที่เป็นทุนหรือรากฐานอันนำไปสู่พื้นฐานในการปฏิบัติทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคมเพื่อตอบสนองความต้องการและความจำเป็นโดยมีทั้งส่วนที่เหมือนกันและต่างกัันนี้จะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันในประเทศไทยได้อย่างสันติสุข

วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เป็นมรดกตกทอดจากการที่มนุษย์สร้างขึ้นผ่านการสั่งสม เรียนรู้ พัฒนา มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันเพื่อใช้เป็นเครื่องเข้าถึงความต้องการและความจำเป็นในวิถีชีวิตของบุคคล สังคม และสืบสานต่อไปในอนาคต เพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมให้ไปสู่เป้าหมายตามที่ต้องการนี้ถือว่าเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่มีคุณค่าและมูลค่าอย่างยิ่ง ดังที่ ปีแยร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) กล่าวว่า “ทุนวัฒนธรรม” เป็นคุณค่าที่บุคคลได้รับจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคม จนกลายเป็นคุณสมบัติติดตัวที่เอื้อให้บุคคลสามารถนำไปเพิ่มพูนมูลค่าของตนได้” (ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550) โดยแนวคิดของปีแยร์ บูร์ดิเยอ ได้แบ่งทุนวัฒนธรรมออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ทุนวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในกาย (Embodied Form) ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของวัตถุ (Objectified Form) และทุนวัฒนธรรมที่อาศัยการสถาปนา (Institutionalization State) เช่นเดียวกับ คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) ที่กล่าวว่า “วัฒนธรรมคือความหมาย” โดยแสดงแนวคิดว่ามนุษย์เป็นสัตว์ (คล้ายแมงมุม) ที่ห้อยตัวอยู่ในสายใยของความหมายที่ถักทอขึ้นและสายใยเหล่านั้นคือ “ทุนวัฒนธรรม” และไม่สามารถใช้หลักการทดลองแบบวิทยาศาสตร์กายภาพนำมาวิเคราะห์วัฒนธรรมเหล่านี้ได้ เพราะหลักการสำคัญของการวิเคราะห์วัฒนธรรม คือ การเสาะหาความหมายและการตีความหมายเพื่อค้นหาคุณค่าที่แท้จริงของวัฒนธรรมนั้น ๆ อันเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม ชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่เป็นความต้องการของวัฒนธรรม ซึ่งไม่ใช่การวิเคราะห์เพื่อหากฎเกณฑ์หรือการกติกาดังต่าง ๆ (อคิน รพีพัฒน์, 2551) อีกทั้งทุนวัฒนธรรมทั้งหลายนี้ยังสามารถเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือผกผันไปตามการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตามบริบทพื้นที่ของแต่ละยุคสมัย

การเรียนรู้และเข้าใจในทุนทางวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมพื้นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ นั้น นอกจากจะเป็นส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน ความสามัคคี ความร่วมมือและการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขแล้ว ยังเป็นข้อมูลสำคัญในการวางนโยบายและแผนปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ ของประชากรไทย (สุวิไล เปรมศรีรัตน์, 2544) นำไปสู่การพัฒนาประเทศชาติให้เกิดความเจริญก้าวหน้าด้วย ถึงแม้ปัจจุบันการเรียนรู้เรื่องทุนทางวัฒนธรรมจะมีมากขึ้นในสังคมทางวิชาการของไทยโดยที่ยังไม่สามารถกำหนดแนวคิดใหม่ได้ชัดเจนนัก แต่สามารถแสดงให้เห็นว่าทุนทางวัฒนธรรมในสังคมไทยมีลักษณะเป็นอย่างไร ทำไมจึง

เป็นเช่นนั้น และสังคมไทยกำลังใช้ทุนทางวัฒนธรรมด้วยเหตุปัจจัยอะไร (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2558) เป็นต้นว่า การใช้ทุนวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับคุณค่าที่เป็นความรู้ภูมิปัญญาและงานสร้างสรรค์ อันเกิดจากการค้นคว้าและการค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น รวมถึงค่านิยมและความเชื่อที่ทำให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมหรือสร้างกติกาที่เป็นคุณค่าทางสังคมโดยส่วนรวม (ดิเรก ปัทมศิริวัฒน์, 2549) หรือการสร้างแนวคิดของสินค้าวัฒนธรรม (Cultural Products) ที่เป็นการขยายแนวคิดของทุนทางวัฒนธรรมที่ครอบคลุมในด้านการผลิตสินค้าและบริการที่มีนัยทางวัฒนธรรมหรือมีวัฒนธรรมฝังตัวอยู่ (จักรแก้ว นามเมือง, 2551) ซึ่งเป็นการนิยามลักษณะทุนวัฒนธรรมที่ความชัดเจนในรูปของวัตถุส่วนที่เป็นทรัพย์สินทางวัฒนธรรม (Biens Culturels) แต่ยังไม่ครอบคลุมถึงทุนทางวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในกายและทุนวัฒนธรรมที่อาศัยการสถาปนาที่ชัดเจน

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและการลงพื้นที่ศึกษาชุมชนไทดำในพื้นที่บ้านวังพิกุล ตำบลวังพิกุล อำเภอยางทอง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำอาศัยอยู่ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้พบว่าทุนวัฒนธรรมส่วนที่แฝงฝังอยู่ในกาย ทุนวัฒนธรรมส่วนที่ปรากฏในรูปของวัตถุ และทุนวัฒนธรรมส่วนที่อาศัยการสถาปนา แม้ว่าจะยังคงปรากฏให้พบเห็นได้ในชุมชนแต่ก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของความเจริญทางสังคมในปัจจุบัน กอปรกับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำส่วนใหญ่ในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกจะเน้นศึกษาลักษณะสังคมและวัฒนธรรมทั่วไป ยังไม่มีการศึกษาวิจัยด้านทุนทางวัฒนธรรมที่ชัดเจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนวัฒนธรรมส่วนที่อาศัยการสถาปนา ทำให้องค์ความรู้ในด้านนี้ขาดความสมบูรณ์ ขาดความเข้าใจในทุนวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งจะไม่สามารถสืบสานและพัฒนาต่อไปได้ การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงเป็นเสมือนการเติมเต็มองค์ความรู้ด้านทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และสามารถนำความรู้ที่ได้มาใช้ในการพัฒนาชุมชน หรือนำทุนวัฒนธรรมมาพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการพัฒนาด้านวัฒนธรรมเพื่อใช้พัฒนาชุมชนและคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ตนเองได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและความเชื่อของพิธีเสนฮั้มดและตั้งบั้งหน่อในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ บ้านวังพิกุล จังหวัดพิษณุโลก
2. เพื่อวิเคราะห์เกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านสู่ทุนทางวัฒนธรรมของมดมนตร์ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ บ้านวังพิกุล จังหวัดพิษณุโลก

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตเชิงพื้นที่และกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา ได้แก่ บ้านวังพิกุล ตำบลวังพิกุล อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำอาศัยอยู่และมีการทำพิธีกรรมเสนฮัมดและตั้งบั้งหน่อ โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มทั่วไป

2. ขอบเขตเชิงเนื้อหา เป็นการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับทุนวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในพื้นที่บ้านวังพิกุล ตำบลวังพิกุล อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ตามประเด็นที่กำหนดไว้ ได้แก่

2.1 รูปแบบและความเชื่อของพิธีเสนฮัมดและตั้งบั้งหน่อ

2.2 ลักษณะของทุนทางวัฒนธรรม โดยการวิเคราะห์เกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นหมอมดมณตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี รวมถึงเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นกรอบคิดและเครื่องมือในการศึกษา ทำความเข้าใจ วิเคราะห์ และอธิบายโดยการเชื่อมโยงบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรม บนฐานคิดเกี่ยวกับทุนวัฒนธรรมของ Pierre Bourdieu (1986; อ้างถึงใน เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2558) ที่กล่าวว่าทุนวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลได้รับจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมอันกลายเป็นคุณสมบัติติดตัวที่เอื้อให้บุคคลสามารถนำไปเพิ่มพูนมูลค่าของตนได้ในการศึกษาเนื้อหาของทุนวัฒนธรรมที่อาศัยการสถาปนา ร่วมกับแนวคิด “วัฒนธรรมคือความหมาย” ของ Clifford Geertz (อคิน รพีพัฒน์, 2551) ที่กล่าวว่ามนุษย์ดำรงตนอยู่บนสายใยที่มีความหมายของทุนวัฒนธรรม ในการวิเคราะห์และการตีความหมายของความเชื่อในพิธีเสนฮัมดและตั้งบั้งหน่อกับการเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นหมอมดมณตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการศึกษา โดยเริ่มจากการศึกษาวิเคราะห์ทั้งข้อมูลเอกสาร งานวิจัย (Document Analysis) และการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ในพื้นที่ที่มีการประกอบพิธีเสนฮัมดและตั้งบั้งหน่อที่บ้านวังพิกุล ตำบลวังพิกุล อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 18 คน ดังนี้

1) กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) ได้แก่ ผู้ช่วยหมอเมือง ผู้ช่วยหมอเสน หมอผี ปราชญ์หรือผู้นำชุมชน จำนวน 5 คน

2) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) ที่เป็นผู้ที่ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ หมอเมืองหรือหมอใหญ่ หมอเก็บข้าวหรือหมอสะ หมอเสนเรือน ที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม จำนวน 3 คน

3) กลุ่มทั่วไป (General Informants) ได้แก่ ผู้ที่มาร่วมงานทั่วไป หรืออยู่ในการประกอบพิธีกรรม จำนวน 10 คน

เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ ตัวผู้วิจัย และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structural Interview) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) การสังเกต (Observation) ในกิจกรรมต่าง ๆ กับกลุ่มผู้ให้

ข้อมูลทุกกลุ่ม ใช้การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องตรงประเด็น (Validity) หรือเป็น “ความไว้วางใจได้” (Dependability) และมีความเชื่อถือได้ (Reliability) ของข้อมูลก่อนนำมาวิเคราะห์ ติความ และสรุปผล (Guba, 1989; อ้างใน ทรงคุณ จันทกร, 2549) เพื่อช่วยลดความผิดพลาดในการตีความ และยืนยันว่าข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องและสอดคล้องกันหรือไม่ โดยใช้มุมมองที่หลากหลายเพื่อยืนยันความหมายที่ชัดเจนและถูกต้องมากที่สุด (Denzin 2006; อ้างใน อภิสิทธิ์ ธรรมวิมุตติ และพิทักษ์ ศิริวงศ์, 2560) โดยการวิจัยครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) ที่แสดงถึงข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยในลักษณะของความถูกต้องตรงประเด็น “ภายใน” คือ ถูกต้องตามความเป็นจริงของปรากฏการณ์หรือประเด็นที่ศึกษา โดยที่ผลของการวิจัยสามารถเสนอภาพของสิ่งนั้นได้อย่างสมบูรณ์ไม่ผิดไปจากความจริงของสิ่งนั้น และความถูกต้องของประเด็น “ภายนอก” คือ ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้อ้างอิงเทียบเคียงกับที่อื่นได้ (ชาย โพธิ์สิตา, 2550) และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง เสนอฮับมดและตั้งบังหน่อ: พิธีกรรมสู่การเป็นทุนทางวัฒนธรรมของมดมนตรในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านวังพิกุล จังหวัดพิษณุโลก มีดังนี้

1. รูปแบบและความเชื่อของพิธีเสนอฮับมดและตั้งบังหน่อในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านวังพิกุล จังหวัดพิษณุโลก

1.1 รูปแบบของพิธีเสนอฮับมดและตั้งบังหน่อ

พิธีเสนอฮับมด (ฮับ หมายถึง รับ; ฮับมด หมายถึง รับผิมนให้มาอยู่กับตัวเหมือนการทำพิธีครอบครู) และพิธีเสนตั้งบังหน่อหรือเสนกินปาง (เสนกินปาง หรือ อานปาง หมายถึง การเช่นไหว้ เรียกมดมากินของเช่นไหว้) เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับมดมนตร (ผิมนผิมนตร) ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ จัดทำขึ้นเพื่อรับมด (ผิมน) ที่จะมาขออาศัยอยู่ด้วย (เป็นมดใหม่) หรือผู้ที่ทำพิธีรับมดแล้ว (เป็นมดเก่า) แต่ไม่สามารถทำพิธีเลี้ยงมด (เช่นไหว้บูชาครู) ก็ต้องหาหมอมือมาทำพิธีเลี้ยงแทน โดยเสนตั้งบังหน่อจะเป็นพิธีเช่นถวายบูชามดมนตร ผู้เป็นครูอาจารย์ที่กระทำต่อจากพิธีเสนอฮับมด ส่วนมากนิยมทำพิธีต่อเนื่องจากเสนเรือน (พิธีเสนเช่นผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ) ทั้ง 2 พิธีกรรมนี้มีกระบวนการในการประกอบพิธีกรรมต่างกันและแยกจากกัน บางกรณีมดที่มายุใหม่จะขอแรงขึ้นหิ้งมดเพื่อมาคุ้มครองเจ้าของบ้าน อาจไม่ต้องการรอให้เลี้ยงหมูจนโตเพื่อทำพิธีเสนเรือน เจ้าของบ้านสามารถทำพิธีเสนตั้งบังหน่อได้โดยไม่ต้องทำพิธีเสนเรือนก่อน โดยความหมายของคำว่า “ตั้งบัง หรือตั้งบังหน่อ” หมายถึง การกระแทกกระบอกไม้ไผ่ซึ่งถือว่าใช้แทนกลองยาวที่เป็นเครื่องดนตรีบนเมืองมด (บุญมี ปาริชาติธนกุล, 2546) ซึ่งผู้ที่จัดพิธีนี้จะต้องเป็นผู้ที่ถูกเลือกให้สืบทอดการเป็นมดมนตรจากสายตระกูลของตนเองที่เคยมีบรรพบุรุษเป็นมดมนตรมาก่อน

จากกรณีศึกษาพบว่าพิธีเสนอฮับมดและตั้งบังหน่อเป็นพิธีที่กระทำต่อจากพิธีเสนเรือน มีผู้ประกอบพิธีและสิ่งของประกอบพิธีที่ต่างกันออกไปจากพิธีเสนเรือน ในพิธีเสนอฮับมดและตั้งบังหน่อมีการใช้หมอมือหรือหมอใหญ่ จำนวน 1 คน หมอเก็บข้าวหรือหมอสะ จำนวน 1 คน หมอปี่ใหญ่ จำนวน 1 คน หมอปี่เล็ก จำนวน

1 คน (ในบางพื้นที่อาจใช้จำนวนตำแหน่งละ 2 คนเพื่อผลัดกันในการทำพิธี เนื่องจากใช้เวลาค่อนข้างยาวนาน) นอกจากนี้มีผู้ช่วยหมอเมืองและหมอเก็บข้าวอีกจำนวนอย่างละ 1 คน โดยทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำและเคยร่วมประกอบพิธีกรรมลักษณะนี้เสมอมา ดังภาพ 1

ภาพ 1 ผู้ประกอบพิธีเสนฮั้มดและตั้งบังหน่อ

สิ่งของสำคัญที่ใช้ในการประกอบพิธี ประกอบไปด้วย

1) หังมดหังมนตร์ เปรียบเสมือนบ้านของผีผดผีมนตร์ โดยจะอยู่สูงระดับสายตาดูติดกับผนังของบ้านในห้องกกงาน (ห้องผีผด; ห้องที่ต่อจากชานบ้านตามลักษณะการปลูกเรือนของไทดำ) ถูกสานขึ้นด้วยไม้ไผ่ ยาวประมาณ 1 เมตร กว้างประมาณ 50 เซนติเมตร หังจะแบ่งออกเป็น 2 ห้อง สำหรับมดเก่า (ผีผดที่เคยอาศัยเดิม) และสำหรับมดใหม่ (ผีผดที่จะมาอยู่อาศัยใหม่) มีการสานรั้วกันคล้ายกับรั้วบ้านและมีช่องเปิดไว้ เปรียบเสมือนประตูบ้าน ภายในหังมดมนตร์นั้นจะใส่หลักบ้านหลักเมืองที่แกะจากไม้เนื้อแข็งเป็นรูปคล้ายกับเสาหลักเมือง จำนวน 2 อัน โดยเชื่อว่าเป็นหลักบ้านหลักเมืองของมดที่อยู่ในเมืองมด หังมดหังมนตร์จะถูกประดับด้วยดอกหมอนที่แกะจากลำต้นของต้นหมอนร้อยสลักกับดอกบานไม่รู้โรย ดอกกรัสม่วงและสีข้าวเป็นสายยาว เพื่อใช้ห้อยประดับให้สวยงาม มีปลาตะเพียน ตัวจกจัน จำนวน 2 คู่ ที่สานด้วยใบตาลห้อยอยู่ด้านหน้าหังเป็นสื่อแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ มีหยอย จำนวน 2 คู่ เป็นสื่อแสดงถึงความเป็นมดมนตร์ ด้านข้างของหังจะห้อยกลองผ้าและกลองไหม จำนวน 2 คู่ ที่ทำขึ้นจากกระบอกไม้ไผ่แล้วใช้ผ้าดิบปิดหัวท้ายเรียกว่ากลองผ้า ส่วนกลองไหมจะใช้เส้นไหมหรือใช้เส้นด้ายที่มีสีสันทันตามแกนไม้ไผ่ที่เจาะกลองผ้าอีกชั้นหนึ่งซึ่งเชื่อว่าเป็นเครื่องดนตรีของผีผดที่อยู่ในเมืองมด หน้าหังมดมนตร์จะวางบันได 4 ขั้นที่ทำจากไม้ไผ่ จำนวน 1 อันพาดวางอยู่ โดยบันไดจะมีผ้าสีขาวยาวที่ปูทับผ้าสีแดงห้อยทับบันไดไว้ใต้หังมดมนตร์ติดกับผนังบ้านจะมีราวเทียน จำนวน 1 อัน ที่ทำจากไม้ไผ่ มี 3 ชั้น ใช้สำหรับติดเทียนไขที่ทำเป็นคู่ ชั้นบนสุดติด จำนวน 2 คู่ ชั้นกลางติด จำนวน 3 คู่ และชั้นล่างสุดติด จำนวน 4 คู่ เพื่อใช้สำหรับการจุดเทียนในการประกอบพิธีกรรม

2) ปานดิน (มีลักษณะคล้ายกับปานเผื่อนในพิธีเสนเรือนแต่มีขนาดเล็กกว่า) จำนวน 5 ปาน โดยแต่ละปานจะใส่ขนมข้าวต้มมัด กล้วย อ้อย เผือกต้ม มันต้ม ผลไม้และขนมชนิดต่าง ๆ ตามที่เจ้าบ้านได้จัดนำมา โดยใช้ใบตองทั้งก้านที่ตัดขนาดพอดีกับปานวางกันที่ละชั้นโดยหงายด้านที่เป็นνωลตองขึ้น จากนั้นจะมีการแยก

ปาน โดยปานที่ 1 ใส่หัวหมูที่มีเฉพาะส่วนบน (มอบให้ท้าวผู้มาลุน; เป็นการมอบให้ผิมนผู้มาใหม่) ปานที่ 2 ใส่เฉพาะส่วนที่เป็นคางหมู (มอบให้ท้าวผู้อยู่เก่า; เป็นการมอบให้ผิมนที่อยู่เดิมหรือผิมนเก่า) นอกจากนั้นที่เหลือจะใส่ไก่ต้มอีกจำนวน 3 ปาน โดยปานที่ 3 เรียกว่าไก่เลี้ยงล่า (สำหรับเลี้ยงผีเรือนของเจ้าภาพ) ปานที่ 4 เรียกว่าไก่เลี้ยงมด (สำหรับเลี้ยงผิมน) ปานที่ 5 เรียกว่าไก่เลิกลา หรือปานเลิกลา สำหรับใช้ในขั้นตอนสุดท้ายของพิธี เป็นการแสดงถึงการเลิกงานเลี้ยง โดยจะใส่กล้วยน้ำว้าสุกทั้งหวี แขนงที่ทำจากใบมะละกอนำไปย่างไฟแล้วนำมาหั่นซอยผสมพริกสดกับหอมแดงและน้ำซุบ 1 ถ้วย แล้วจึงปิดส่วนบนสุดของแต่ละปานด้วยใบตองที่มีลักษณะคล้ายกันแต่คว่ำส่วนที่เป็นนวลตองลงเพื่อให้ใบตองด้านที่เป็นมันหยาบขึ้นถือเป็นการสิ้นสุดของการแต่งปานดิน คือ ไม่นำสิ่งของมาใส่ในปานดินเพิ่มอีก

3) ชัน 11 และชัน 12 สำหรับผิมน โดยจะแยกออกเป็น 2 ชัน ในแต่ละชันจะใส่สิ่งของที่เหมือนกัน ได้แก่ ใบพลู หมากแวน เงินบาท ดอกฝ้าย (ปัจจุบันใช้สาส์ก้อนเล็ก ๆ แทน) ใส่เทียนไขที่ทำเป็นวงแต่ต่างกันตรงที่จำนวนของแต่ละชันโดยชัน 11 จะใส่อย่างละ 11 ชัน ส่วนชัน 12 จะใส่อย่างละ 12 ชัน เพื่อเตรียมไว้มอบให้ผิมนเมื่อสามารถทำพิธีฮักมดได้แล้ว และมีการทำ 10 ห่อข้าว 9 ห่อปลา (โดยจะใช้ข้าวเหนียวห่อใส่ใบตองและมีปลาบั้งจำนวน 1 ชัน ทำเป็นห่อเล็ก ๆ จำนวน 9 ห่อ ส่วนห่อที่ 10 จะไม่ใส่ปลา) ใส่ไว้ในถุงหลาเพื่อใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมตอนขึ้นไปเมืองมด

4) เสาดั่งมดมนตร์ เป็นเสาไม้ไผ่ตลอดทั้งลำมีความสูงตั้งแต่พื้นเรือนจนจรดกับเพดานบ้านในห้องกกงานยึดติดกับพื้นอย่างแน่นหนา ที่ส่วนกลางของเสาดั่งมดมนตร์นี้จะมีไม้ไผ่ที่ทำขึ้นในลักษณะคล้ายร่มหรือฉัตร จำนวน 2 อัน และใช้ผ้าสีแดงกับสีขาวคลุมอย่างละ 1 สี พร้อมกับมีแกนไม้สำหรับเสียบมัดหรือยึดติดในลักษณะไขว้กันอยู่ให้ร่มสีแดงอยู่ติดกับกะล่อห้องของบ้านเจ้าภาพ โดยเชื่อว่าร่มแดงร่มขาวเป็นสิ่งของประกอบยศของผิมนผิมนตร์ซึ่งถือว่าศักดิ์และอำนาจมากกว่าผีเรือน เสาดั่งจะเปรียบเสมือนบันไดจากเมืองมนุษย์ไปยังเมืองฟ้าเมืองแถน ซึ่งผิมนผิมนตร์จะใช้เสาดั่งนี้เพื่อขึ้นไปหาแถน

5) ดบหม่อน มีลักษณะคล้ายกับตะกร้าหรือกระจาดซึ่งใช้ในการเลี้ยงไหมในสมัยก่อน จำนวน 1 ใบ ภายในบรรจุด้วยผ้าดิบสีขาว ยาว 1 อย้ม (10 วา) จำนวน 1 ผืน เส้นไหมดิบ จำนวน 1 อย้ม ชินดาหมี จำนวน 1 ผืน ชินลายแดงโม จำนวน 1 ผืน เสื้อโท จำนวน 1 ตัว ผ้าขาวม้า จำนวน 1 ผืน เสื้อฮี (ของผู้ชาย) จำนวน 1 ตัว ช่างก้อม (กางเกงของผู้ชาย) จำนวน 1 ตัว ผ้าเปียวปั๊วะ (ผ้าสไบ) จำนวน 1 ผืน เสื้อฮี (ผู้หญิง) จำนวน 1 ตัว พานเครื่องแต่งตัวสำหรับผู้หญิง เช่น แป้งตลับหรือแป้งหอม กระຈก หวี ต่างหูเงิน กำไลเงิน กระตุ่มเงิน ช้องนาง (มวยผมปลอมผู้หญิง) จำนวน 1 พาน หมากพลู จำนวน 1 ชุด แล้วปิดด้วยผ้าชันดอก (ผ้าชันลาว หรือผ้ามนตร์ชัน) จำนวน 1 ผืน โดยสิ่งของทั้งหมดในดบหม่อนนี้จะเตรียมไว้มอบให้กับผีเรือนของเจ้าภาพ

6) บั้งหน่อ เป็นอุปกรณ์สำหรับใช้ในการกระแทกพื้นเพื่อทำให้เกิดเสียงในช่วงของพิธีตั้งบั้งหน่อ โดยทำจากกระบอกไม้ไผ่ที่มีลำต้นขนาดใหญ่พอประมาณ ตัดส่วนกกของกระบอกในลักษณะเรียบขวาง ส่วนปลายตัดออกและเหลาขึ้น 2 ข้างเพื่อให้เป็นสำหรับหุ้บในการกระแทกพื้น โดยบั้งหน่อนี้จะมีความสูงประมาณเอวของบุคคลทั่วไป และไม่กำหนดจำนวนที่ใช้ไว้นั่นอน ขึ้นอยู่กับความต้องการของเจ้าภาพผู้จัดพิธี และความเหมาะสมกับความแข็งแรงของพื้นบ้านเจ้าภาพด้วยเนื่องจากต้องมีการกระแทกพื้นเพื่อให้เกิดเสียงและจังหวะที่รุนแรงและมีจำนวนหลายรอบ อาจทำให้เกิดการแตกหักของพื้นเรือนเจ้าภาพได้หากไม่แข็งแรงพอ

นอกจากนี้ยังมีสิ่งของและอุปกรณ์อื่น ๆ ที่เป็นเครื่องประกอบพิธีที่เจ้าภาพต้องจัดเตรียมไว้สำหรับประกอบพิธีเสมอ อาทิ เหล้าขาว ผลไม้ อาหารสำหรับเลี้ยงงายหมอ (อาหารของหมอผู้ประกอบพิธีทั้งหมด) อาหารสำหรับเลี้ยงแขกหรือที่ทำงาน ข้าวต้มมัด แกงหน่อไม้ไก่ ข้าวเปลือก น้ำตม เป็นต้น เพื่อใช้สำหรับเพิ่มเติมในการประกอบพิธีหรือต้อนรับกับผู้มาร่วมพิธี โดยผู้วิจัยพบว่าผู้ที่มาร่วมงานในพิธีดังกล่าวมักจะนำสิ่งของต่าง ๆ เช่น น้ำอวดลม เหล้าขาว ผลไม้ ขนมชนิดต่าง ๆ หรือเงินมาร่วมช่วยเจ้าบ้านเสมอ โดยให้เหตุผลของการนำสิ่งของหรือเงินในการมาช่วยครั้งนี้ว่าเป็นเพราะความสัมพันธ์ในสายตระกูลที่มีผิเดียวกัน (สิ่งเดียวกันหรือนามสกุลเดิมเดียวกัน จึงมีผีบรรพบุรุษเดียวกัน) หรือแม้ไม่ใช่ผิเดียวกันแต่เป็นชาติพันธุ์เดียวกัน และพบว่าผู้ร่วมงานบางคนไม่ใช่ผู้ที่เป็ชาติพันธุ์ไทดำ แต่ที่มาร่วมงานและนำสิ่งของมาให้เพราะอยู่ในชุมชนเดียวกัน มีความเคารพนับถือซึ่งกันและกัน อยากแสดงน้ำใจและการช่วยเหลือกันภายในชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้จะมีความแตกต่าง หลากหลายของวัฒนธรรมต่าง ๆ ของแต่ละชาติพันธุ์แต่ถ้าบุคคลในชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันได้เรียนรู้ เข้าใจและยอมรับในความหลากหลายรวมถึงการเห็นคุณค่าของทุนวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของแต่ละชาติพันธุ์แล้วย่อมสามารถสรรค์สร้างหรือก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

ขั้นตอนการประกอบพิธีเสนฮั้มดและตั้งบังหน่อ สามารถแบ่งออกเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

ขั้นตอนการวานหมอและเลี้ยงงายหมอ

พิธีเสนฮั้มดและตั้งบังหน่อนั้นโดยส่วนมากจะเริ่มหลังจากการเสนเรือน โดยตอนเย็นของวันก่อนทำพิธีเจ้าภาพจะไปวานหมอโดยนำเสื่อของผู้ที่จะรับมด ข้าวสาร หมากพลู ไปหาหมอเมืองเพื่อทำการเชิญมาประกอบพิธีกรรมในวันรุ่งขึ้น เมื่อหมอเมืองมาถึงบ้านของเจ้าภาพหากมีพิธีเสนเรือนก่อนหมอเมืองจะยังไม่เข้าไปยังบ้านของเจ้าภาพทันทีที่จะต้องรอจนกว่าพิธีการเสนเรือนนั้นเสร็จสิ้นและส่งหมอเสนนั้นกลับ แต่หากไม่มีพิธีการเสนเรือนหมอเมืองจะสามารถเข้าไปยังบ้านของเจ้าภาพได้เลยทันที และจะเข้าไปยังห้องกกงาน (หมอเมืองจะไม่เข้าไปในกะล่อห้อง) นั่งยังบริเวณด้านหน้าของหิ้งมดมนตร์ที่ได้จัดเตรียมไว้ และทำการแต่งกายหมอซึ่งมีข้าวเปลือก จำนวน 1 กระบุง มีพานขันหมากพลูและขันน้ำเปล่าวางอยู่ด้านข้าง จากนั้นจะนำผ้าขาวปิดทับกระบุงข้าวเปลือกไว้ นำไข่ไก่ดิบ จำนวน 1 ฟอง เทียนขี้ผึ้ง จำนวน 2 เล่ม กำไลเงิน หมากพลู ใส่บนถ้วยข้าวสารเงินจำนวน 6 บาท เมื่อหมอเมืองบอกกล่าวครูของตนเองและจัดเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ที่จะใช้ในการประกอบพิธีเรียบร้อยแล้ว จะเป็นการเลี้ยงงายหมอ (การเลี้ยงข้าวเข้า) และผู้มาประกอบพิธีทั้งหมดตามที่เจ้าบ้านได้จัดเตรียมไว้โดยที่ต้องมีแกงแควรวมอยู่ในงายหมอด้วย ซึ่งจะแยกออกเป็นสำรับระหว่างหมอเมืองและหมอเก็บข้าว เจ้าบ้านจะให้ผู้รู้ในชุมชนมาเป็นผู้บอกงายหมอ (เชิญให้หมอเมืองได้กินอาหาร) ที่ได้จัดเตรียมไว้ ซึ่งผู้วิจัยสังเกตพบว่าผู้ช่วยหมอเมืองสามารถกระทำหน้าที่ดังกล่าวแทนเจ้าบ้านหรือผู้รู้ก็ได้ จากนั้นหมอเมืองจะรับคำเชิญหรือคำบอกงายโดยการพูดเป็นภาษาไทดำที่มีใจความถึงการรับคำกล่าวเชื้อเชิญและเป็นการอวยพรให้เจ้าภาพพร้อมกับรินเหล้าขาวใส่แก้ว เพื่อบอกกล่าวครูและแบ่งอาหารให้แก่ครูโดยใส่ใบตองเล็ก ๆ วางไว้ทางด้านซ้ายและขวา ผู้วิจัยสังเกตพบว่าในขณะที่หมอเมืองและผู้ร่วมประกอบพิธีคนอื่น ๆ กำลังกินอาหารนั้น เจ้าบ้านและผู้ที่มาร่วมงานจะร่วมกันอาหารไปพร้อมกัน หมอเมืองจะรอจนกว่าทุกคนกินอาหารจนเสร็จสิ้นจึงจะเริ่มพิธีในขั้นตอนต่อไปได้

ขั้นตอนการล่าเหือน

เป็นขั้นตอนที่หมอเมืองกล่าวคาถาและขับลำนํ้าเพื่อเป็นการขึ้นกะล่อห้องของเจ้าบ้าน เป็นการเลี้ยงผีเรือนด้วยปานไก่เลี้ยงล่าและนำเอาตบหมอนไปมอบให้แก่ผีเรือน หมอเมืองจะขับลำนํ้าด้วยภาษาไทดำ พร้อมกับสลับด้วยการเป่าปี่ของหมอปี่เล็กและหมอปี่ใหญ่ โดยหมอเมืองจะเป็นผู้ควบคุมโทนเสียงและจังหวะของปี่ใหญ่ที่พาดอยู่บนไหล่ขวาของตนเอง จากนั้นจะกำข้าวสารมา 1 กำใส่ในขันให้หมอเก็บข้าวเสี่ยงทายดูว่าผีเรือนได้กินเครื่องเซ่นอ้มแล้วหรือยัง และทำนายดูว่าพิธีในครั้งนี้จะสามารถสำเร็จได้โดยยากหรือง่าย หมอเก็บข้าวจะเสี่ยงทายโดยการหยิบข้าวสารบางส่วนในขันขึ้นมานับจำนวนเมล็ดข้าวสารจำนวน 3 ครั้ง โดยครั้งที่ 1 ต้องเสี่ยงทายให้ได้เป็นจำนวนเลขคู่ ครั้งที่ 2 ต้องเสี่ยงทายให้ได้เป็นจำนวนเลขคี่ และครั้งที่ 3 ต้องเสี่ยงทายให้ได้เป็นจำนวนเลขคู่ หากผลการเสี่ยงทายไม่เป็นไปตามที่ต้องการในแต่ละครั้ง หมอเมืองก็จะเริ่มพิธีในขั้นตอนต่อไปไม่ได้ และจะต้องย้อนกลับไปขับลำนํ้าพร้อมกับเสี่ยงทายให้เป็นไปตามจำนวนที่ต้องการใหม่อีกครั้ง

ขั้นตอนการหาขวัญของเจ้าเสื้อและขันเมืองมด

เป็นขั้นตอนที่หมอเมืองจะไปหาขวัญของเจ้าเสื้อ คือ ผู้ที่จะรับสืบทอดการเป็นมดมนตร์ โดยจะขับลำนํ้าด้วยภาษาไทดำสลับการการเป่าปี่และมีการใช้ธงหลาที่บรรจุ 10 ห่อข้าว 9 ห่อปลา ขั้นตอนนี้จะเป็นการตามหาขวัญของผู้ที่จะรับมดมนตร์ โดยเชื่อว่าขวัญของผู้นั้นจะไม่ได้อยู่กับร่างกายเหมือนกับบุคคลอื่น ๆ ทั่วไป ซึ่งเกิดจากความเจ็บป่วย ความไม่สุขสบาย หรือจากการกระทำของผีตมผีมนตร์ หมอเก็บข้าวจะเสี่ยงทายจากการนับเมล็ดข้าวสาร จำนวน 3 ครั้ง โดยต้องได้จำนวนเมล็ดข้าวสารเป็นจำนวนเลขคู่ เลขคี่ และเลขคู่ เรียงตามลำดับ หากไม่สามารถเสี่ยงทายได้ตามจำนวนและลำดับที่ต้องการหมอเมืองก็ต้องย้อนกลับไปทำพิธีในขั้นตอนนี้อีกครั้ง เมื่อหมอเมืองสามารถตามหาขวัญพบแล้วหมอเมืองจะนำขวัญของเจ้าเสื้อกลับมาพักที่กลางขวง (ที่พักของขวัญ) ก่อนที่จะขึ้นไปยังเมืองมด ในช่วงนี้มีการหยุดพักพิธีเพื่อให้หมอเมืองและผู้ประกอบพิธีอื่น ๆ ได้พักผ่อนประมาณ 30 นาที เจ้าภาพจะนำหมากพลู น้ำเปล่า มาเติมใส่ในพานหมากและขันนํ้าของหมอเมืองและหมอเก็บข้าว ในบางพื้นที่ที่มีการใช้ผู้ประกอบพิธี จำนวน 2 คน ในแต่ละตำแหน่งนั้นอาจไม่จำเป็นต้องหยุดพักพิธีในช่วงนี้ สามารถดำเนินการประกอบพิธีขั้นตอนต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง

“...ถ้าเราหาหมออย่างละ 2 คน ทุกหมอนะ เราก็กินต่อได้เลย ไม่ต้องหยุด สลับกันพักเอา...”

หมอฮุง (หมอเมือง)

“...ถ้าหามาครบได้ก็ดี แต่มันหายาก บ้านเราหายาก หมอปี่ก็หายาก แต่ที่อื่นพวกทางเพชรบุรี ทางสุพรรณเขามีเยอะ มากกว่าบ้านเรา เขาหากันได้ ทางเหนือเราน้อย...”

หมอเฉลียว (หมอเก็บข้าว)

จากบทสัมภาษณ์ทำให้ผู้วิจัยทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนของหมอเมือง และหมอปี่ที่มีอยู่ในพื้นที่ในปัจจุบันที่มีจำนวนน้อยลง โดยผู้ให้ข้อมูลได้แสดงถึงการใช้อย่างน้อยและการคงอยู่ของหมอเมือง หมอปี่ ในการแบ่งขอบเขตของพื้นที่ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ โดยกลุ่มทางเหนือ คือ พื้นที่จังหวัดพิจิตร พิษณุโลก สุโขทัย ส่วนพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี เพชรบุรี ราชบุรี จะเรียกว่ากลุ่มทางใต้ตามความหมายของผู้ให้ข้อมูล

การขึ้นไปเมืองมดเพื่อเป็นการแถม (เชิญผีมด) ให้ลงมายังเมืองมนุษย์ หมอเมืองจะเริ่มต้นจากการแบ่งข้าวซึ่งเป็นบันไดไม้ไผ่ 4 ชั้น (บันไดสำหรับผีจะเป็นจำนวนคู่ บันไดสำหรับคนจะเป็นจำนวนคี่) ที่อยู่หน้าห้องมด

มนตรี โดยเชิญผิมนตมนตรีทั้งเก่าและใหม่ลงมาเมืองมนุษย์ทางบันได จากนั้นจะจุดไฟที่ “อันเอื้อง” (ท่าจากกะลามะพร้าวส่วนที่เป็นรู ใช้กระดาษหรือเศษผ้าทำเป็นไส้สอดให้ผ่านรูกะลาขึ้นมาประมาณ 1 นิ้ว) เพื่อให้เกิดควันและกลิ่นถือเป็นสัญญาณแสดงถึงการมาถึงเมืองมนุษย์ของผิมนตมนตรี จากนั้นหมอเมืองจะทำการ “สับปอบ” เพื่อกำจัดสิ่งไม่ดีทั้งหลายที่อาจจะติดตามผิมนตมนตรีหรืออยู่ในหิ้งมดทั้งมนตรีนั่นออกไป ก่อนที่จะเชิญผิมนตมนตรีขึ้นไปยังบนหิ้ง (หากพิธีนั้นไม่ใช่การรับมดใหม่หมอเมืองจะข้ามขั้นตอนนี้ไป) จากนั้นหมอเมืองจะทำการเลือกเชื่อมดจากบิ๊ผิมนต (สมุดรายชื่อบรรพบุรุษที่เคยเป็นมดมนตร) เป็นการเลือกผิมนตมนตรีที่มีอยู่ทั้งหมดตามรายชื่อว่าจะมีผิมนตมนตรีชื่ออะไรบ้างที่จะมาอยู่อาศัยกับเจ้าเสือในครั้งนี้ โดยหมอเก็บข้าวจะเป็นผู้เสี่ยงทายด้วยการเก็บข้าวสารเพียง 1 ครั้งต่อ 1 รายชื่อ ตามรายชื่อที่หมอเมืองอ่าน หากผลการเสี่ยงทายเป็นจำนวนเลขคู่แสดงว่าผิมนตมนตรีชื่อนั้นจะมาอยู่ด้วย แต่ถ้าผลเป็นเลขคี่แสดงว่าไม่ใช่หรือไม่ได้มาอยู่ด้วย เมื่อสามารถเลือกเชื่อมดได้แล้วผู้ช่วยหมอเมืองจะลงไปยังลานพื้นดินด้านล่างของบ้านเพื่อทำการแบ่งผิมนตมนตรีที่จะมาอยู่ด้วยให้ขึ้นมานบนบ้านของเจ้าเสือ โดยหมอเก็บข้าวจะทำการเสี่ยงทายโดยการนับเมล็ดข้าวสารอีกครั้งว่าผิมนตมนตรีนั่นได้ขึ้นมานบนบ้านแล้วหรือยังซึ่งต้องผลเสี่ยงทายต้องเป็นจำนวนเลขคู่ เมื่อผิมนตมนตรีขึ้นมานบนบ้านแล้วหมอเมืองจะมอบขัน 11 และขัน 12 ให้กับเจ้าเสือที่จะสับทอดการเป็นมดมนตร และทำการเลี้ยงผิมนตมนตรีโดยใช้ปานดินที่มีไก่สำหรับเลี้ยงมด และปานดินที่เตรียมไว้สำหรับมดใหม่และมดเก่า รวมทั้งมด 3 ปาน จากนั้นจะมีการเสี่ยงทายโดยหมอเก็บข้าวอีกครั้งเพื่อดูว่าผิมนตมนตรีได้กินอิ่มแล้วหรือยังซึ่งจะเสี่ยงทาย จำนวน 2 ครั้ง โดย ครั้งที่ 1 จะต้องได้ผลเป็นจำนวนเลขคู่ และครั้งที่ 2 จะต้องได้ผลเป็นจำนวนเลขคี่ เมื่อเสร็จสิ้นการเลี้ยงผิมนตมนตรีแล้วหมอเมืองจะทำการหาขวัญของเจ้าเสือที่ทักขวัญไว้ที่กลางขวางไปทำพิธีอีกครั้ง พิธีต่อไปคือการตอกหลักบ้านหลักเมือง และจับหลักบ้านหลักเมืองที่หิ้งมดมนตร เสมือนเป็นการสร้างบ้านให้กับผิมนตมนตรีที่จะมาอยู่ จากนั้นหมอเมืองจะทำการป็นบ้านป็นเมืองให้กับผิมนตมนตรีทั้งเก่าและใหม่ เป็นการกล่าวถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สามัคคีกัน อย่าทะเลาะเบาะแว้งกันของผิมนตมนตรีที่ได้เชิญมาอยู่ในหิ้งนี้ หมอเก็บข้าวจะทำการเสี่ยงทาย จำนวน 2 ครั้ง โดยครั้งที่ 1 จะต้องได้ผลเป็นจำนวนเลขคู่ และครั้งที่ 2 จะต้องได้ผลเป็นจำนวนเลขคี่ จึงถือว่าเสร็จสิ้นขั้นตอนนี้

ขั้นตอนตั้งบังหน่อหรือกินปาง

พิธีตั้งบังหน่อ (เสนตั้งบังหน่อหรือเสนกินปาง) เป็นพิธีที่ทำต่อจากการเสนฮั่มด เป็นการแสดงถึงความสุขและเฉลิมฉลองในการที่ผิมนตมนตรีลงมาอยู่ด้วยหรือมาคุ้มครองทุกคนที่อยู่ในบ้าน หมอเมืองจะเชิญผิมนตมนตรีลงมากินของเช่นไข่และเลี้ยงด้วยเหล้า พร้อมกับกรอกร้องรำของเจ้าเสือและญาติ ๆ ด้วยความสนุกสนาน หมอเมืองจะขับไล่ด้วยภาษาไทดำประกอบด้วยการเป่าปี่ของหมอปีใหญ่และหมอปีเล็ก การเลี้ยงเหล้าแบ่งออกเป็น 4 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 เหล้าเริ่มหรือเหล้าลัดหลาน เพื่อเป็นการป้องกัน ช้าง ม้า ที่เป็นพาหนะของผิมนตมนตรี (ผีเรือนจะมีควายเป็นพาหนะ) ไม่ให้มาทำลายพิธี ครั้งที่ 2 เหล้าหน่อเพื่อเริ่มพิธี ครั้งที่ 3 เหล้าลูกเลี้ยง เป็นการเลี้ยงเหล้าให้กับเจ้าเสือที่เป็นลูกเลี้ยงของผิมนตมนตรี จะมีการจุดเทียนที่ราวเทียนและจุดเทียนที่หิ้งมดมนตรทั้งหมด ครั้งที่ 4 เหล้าเลิกหลา เป็นการเลี้ยงผิมนตมนตรีครั้งสุดท้ายโดยจะนำเอาปานเลิกหลาที่อยู่บนหิ้งมดมนตรลงมาประกอบพิธี ในแต่ละครั้งของการเลี้ยงเหล้าจะมีการร่ำรอบเสาดั้งมดมนตรครั้งละ 3 รอบ เจ้าเสือจะถือร่มขาวร่มแดง ญาติพี่น้องจะมาร่วมรำไปพร้อมกัน ผู้มาร่วมงานหรือญาติพี่น้องคนอื่น ๆ จะทำการ

กระแทกกระบอกไม้ไผ่กับพื้นบ้านเป็นจังหวะที่พร้อมกัน ซึ่งเรียกว่า “ตั่งบังหน่อ” แทนเสียงกลองยาวและเครื่องดนตรีต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเมืองมดันทันเอง ดังภาพ 2

ภาพ 2 แสดงการเตรียมกระแทกตั่งบังหน่อ

เมื่อเสร็จสิ้นขั้นตอนตั่งบังหน่อแล้ว จะเป็นการอาบน้ำขมิ้นของเจ้าเสื้อและญาติที่อาศัยอยู่ในบ้าน หมอเมืองจะขับไล่สิ่งที่มีใจความเกี่ยวกับการนำขวัญทุกคนมาอาบน้ำเพื่อชำระสิ่งไม่ดีออกไปให้ขวัญย้ายกลับกลายเป็นขวัญดี หมอเก็บข้าวจะเสี่ยงทายโดยผลการเสี่ยงทายจะต้องเป็นจำนวนเลขคู่ จำนวน 2 ครั้ง สำหรับเจ้าเสื้อ 1 ครั้ง และสำหรับคนในบ้านอีก 1 ครั้ง เพื่อดูว่าขวัญทั้งหมดนั้นแห่ง (สะอาด) แล้วหรือยังเปรียบเหมือนคนที่อาบน้ำต้องมีการเช็ดตัวให้แห้งนั่นเอง จากนั้นหมอเมืองจะมอบเสื้อคืนให้กับเจ้าเสื้อและทำการสอนขวัญให้กับเจ้าเสื้อ เพื่อให้ขวัญต่าง ๆ ทั้ง 32 ขวัญ มาอยู่ประจำร่างกายปกป้องรักษาเจ้าเสื้อและทุกคนในบ้านให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ไม่เจ็บป่วยและมีความสุขความเจริญ จากนั้นหมอเมืองจะขับไล่สิ่งไม่ดีออกไปให้ขวัญย้ายกลับขึ้นไปยังบนหิ้ง และส่งครุฑครุมนตร์ของหมอเมือง เจ้าบ้านจะนำเอาของในพานทั้งหมดมาแบ่งออกเป็น ส่วน ๆ เพื่อมอบให้กับหมอเมือง หมอเก็บข้าว หมอปี และผู้ประกอบพิธีทุกคน เป็นการแสดงถึงความมีน้ำใจและการแบ่งปันซึ่งกันและกัน เมื่อส่งหมอเมืองกลับถือเป็นการเสร็จสิ้นพิธีการเสนฮั้มดและตั่งบังหน่อ

1.2 ความเชื่อของพิธีเสนฮั้มดและตั่งบังหน่อในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ

กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำเชื่อว่ามดและมนตร์เป็นผีคู่ที่มีหน้าที่ต่างกันแต่อยู่คู่กันเสมอ โดยมดจะมีหน้าที่เปรียบเสมือนผู้รู้ในการทำพิธีต่าง ๆ ถึงแม้ว่ามดจะมีสถานะเป็นผีที่มีอำนาจและมีสถานะที่สูงกว่าผีเรือนสามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ หรือคุ้มครองป้องกันมนุษย์ได้คล้ายกับแถน แต่จะแตกต่างจากแถน เพราะแถนจะมีสถานะที่สูงกว่าเปรียบได้เช่นกับเทวดาและไม่สื่อสารกับมนุษย์โดยตรง แต่มดสามารถสื่อสารกับมนุษย์ แถน และวิญญาณได้จากการเสี่ยงทาย ทำให้มดเป็นเสมือนสื่อกลางระหว่างโลกมนุษย์กับโลกวิญญาณ แต่มดไม่สามารถปรากฏร่างได้โดยตรง ต้องอาศัยการทำหน้าที่ผ่านร่างของคนซึ่งสืบเชื้อสายจากมดมาแต่เดิม ซึ่งถือว่าผู้นั้นเป็น

ร่างทรงของมด เป็นมดที่มาจากในโลกมนุษย์ โดยผู้ที่เป็นเชื้อสายมดจะต้องมิกโกนผมหมอดิตตัวอยู่ อันเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นมด เป็นของวิเศษที่มองไม่เห็นถือเป็นผู้มีบุญบารมีที่จะมีผู้มาคุ้มครองหรือคุ้มเกล้าอยู่ (บุญมี ปาริชาติธกุล, 2546) ส่วนมนตร์เปรียบเสมือนผู้ที่มีคาถาอาคมที่ทำให้เกิดฤทธิ์หรือความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้มนต์นั้นมียานสามารถสื่อสาร ต่อรองกับแถน หรือต่อสู้กับผีได้มากขึ้น ดังนั้นโดยส่วนมากผู้ที่สืบทอดการเป็นมดมักจะสืบทอดการเป็นมนตร์ไปด้วยเพื่อช่วยส่งเสริมและคำขูซึ่งกันและกัน ผู้สืบทอดจะถูกเลือกโดยประสงค์ของมดมนตร์ที่เสียชีวิตไปแล้วเท่านั้น ไม่สามารถที่จะกำหนดได้ตามความต้องการของบุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังข้อความจากการสัมภาษณ์

“...ไม่ใช่ใคร ๆ ก็จะเป็นได้นะ มันต้องมีเชื้อมีสายมา ต้องมีคนเคยเป็นมดมนต์มาก่อนในตระกูลเรา แล้วเขาก็เลือกเรา ไม่ใช่อยู่ ๆ เราก็จะมาเรียนเอง มาทำเอง ไม่ได้ มันเป็นไม่ได้...”

หมอหนึ่ง (นามสมมุติ)

“...เคยมีคนอยากเป็นนะ มาเรียน มาท่องก็จำไม่ได้ เขาไม่ให้ ยังไงก็ไปไม่ได้ ก็ตระกูลไม่มีนี่จะเป็นยังไง ...ทำไปก็ไม่มี เราอยู่ใจ...”

ป้าสวย (นามสมมุติ)

2. การวิเคราะห์เกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นทนต์วัฒนธรรมของมดมนตร์ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ การสืบทอดในการเป็นมดมนตร์นั้นจะมีลักษณะสืบทอดตามสายตระกูลแบบรุ่นต่อรุ่นหรือข้ามรุ่นได้ เช่น รุ่นปู่รุ่นย่าแล้วข้ามรุ่นพ่อแม่ไปยังรุ่นหลาน หรือรุ่นปู่ทวดย่าทวดแล้วข้ามรุ่นปู่ย่าและพ่อแม่ไปยังรุ่นเหลนได้ โดยผู้ที่ถูกเลือกให้เป็นผู้สืบทอดนั้นจะมีลักษณะที่คล้ายกัน คือ การเจ็บป่วยที่รักษาไม่หายหรือเป็น ๆ หาย ๆ ค้นหาสาเหตุของความเจ็บป่วยไม่พบ ซึ่งเชื่อว่าเป็นกระทำให้ของมดมนตร์ที่จะต้องการมาอยู่อาศัยด้วย ไม่สามารถรักษาได้ด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน ทำให้ต้องมีขั้นตอนของการ “เยื้อง” จากหมอเยื้องเพื่อค้นหาสาเหตุที่แท้จริง เมื่อพบว่าเกิดจากการกระทำของมดมนตร์ที่ต้องการมาขออาศัยหรือต้องการให้สืบทอด ก่อนทำพิธีเสนฮั่มด และตั้งบังหน่อนั้นจะมีการ “ขึ้นเสื่อ” (บุญมี ปาริชาติธกุล, 2546) ที่เป็นการบนบานหรือต่อรองกับผีมดมนตร์ เพื่อให้ผู้ป่วยได้หายป่วยในระยะเวลาที่ต้องการ หากผู้ป่วยหายป่วยจริงก็จะทำพิธีเชิญขึ้นทั้งบนบ้านแต่ถ้าไม่หายถือว่าคำตอบของการเยื้องนั้นไม่เป็นจริง และไม่จำเป็นต้องทำพิธีรับมดมนตร์ถือเป็นอันยกเลิกการต่อรองหรือการบนบานนั้น ดังข้อความจากการสัมภาษณ์

“...ตระกูลนี้มีเชื้อสาย ต้องรับครุฑมดมนตร์ มีมาอยู่ 2 ครุฑ เป็นปู่กับย่าทวดที่ตายไป เราเป็นรุ่นเหลนก็เกิดไม่ทันเขา แต่พ่อกับแม่บอกว่ามี เขาทัน เราก็ตองรับ...”

“...ตอนแรกก็ป่วย ไม่ค่อยจะดี หงุดหงิด อยู่ไม่ได้ เป็นนู่นเป็นนี่ ไปหาหมอที่โรงบาลก็เอายามา กินไปมันก็ดี พอหมอดูก็ก็เป็นอีก...ไปหาหมอจันทร์ เยื้องดูถึงรู้ว่าเขาจะมาอยู่ด้วย...”

หมอหนึ่ง (นามสมมุติ)

“...นู่น ไปหาหมอจันทร์ที่บ้ายางเยื้องดู เขาก็ว่ามดมนตร์พอหายป่วยก็ผลัดไว้ รอเสนที่เดี๋ยวนี้แหละ...”

ป้าแก้ว (นามสมมุติ)

ผู้ที่สืบทอดโดยการเชิญมดมนตร์ให้เข้ามาอยู่กับตัวเองแล้ว บางคนไม่จำเป็นต้องกลายเป็นผู้ประกอบพิธีต่าง ๆ ทั้งหมด แต่ต้องทำพิธีเลี้ยงมดเช่นไหว้มดของตนเอง แต่โดยส่วนมากแล้วจะต้องเรียนรู้และฝึกฝนจาก

หมอมดหมอมนตร์รุ่นเก่าเพื่อให้สามารถประกอบพิธีตามความเชื่อได้ ซึ่งจะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องได้แก่ การเสนฮัมมด การเสนตั้งบังหน่อ การเสนตัว การเสนแก้เคราะห์ การเสนกวัดก้วย เสนฆ่าเกียด ซึ่งเป็นการเสี่ยงทาย การรักษาความเจ็บป่วย การปัดรังควาน ได้เช่นเดียวกับหมอผีหรือหมอพื้นบ้านในกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ทำให้บุคคลเหล่านี้จึงมีสถานะที่เป็นเสมือนทุนทางวัฒนธรรมใหม่ของชุมชนที่กำลังจะเกิดขึ้น เพื่อสืบทอดความเป็นทุนทางวัฒนธรรมจากคนรุ่นเก่าในชุมชนให้คงไว้ซึ่งอัตลักษณ์และความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรม การที่ผู้สืบทอดได้ผ่านกระบวนการและขั้นตอนต่าง ๆ ในพิธีเสนฮัมมดและตั้งบังหน่อจึงถือเป็นการสร้างการรับรู้ของชุมชนเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของมดมนตร์ และการเปลี่ยนผ่านทางสถานะของบุคคลจากสถานะหนึ่งที่เป็นเพียงบุคคลธรรมดาไปสู่สถานะใหม่ที่จะเกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรม โดยอยู่ในบทบาทของผู้รู้หรือผู้ปฏิบัติ ดังนั้นมดมนตร์ที่เกิดขึ้นนี้จึงนับเป็นทุนทางวัฒนธรรมในส่วนที่ฝังแฝงในกายและอาศัยการสถาปนาของชุมชน ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่การให้ความหมายและความสำคัญเกี่ยวกับระบบความเชื่อและวิถีปฏิบัติต่อผี ระบบเครือญาติ และสังคม การสร้างการรับรู้ต่อตนเองและผู้อื่นที่เป็นผลมาจากการเสี่ยงทายในพิธีกรรมอันเป็นที่ยอมรับที่เชื่อว่าพระแม่โพสพมาเป็นสักขีพยานที่สำคัญในครั้งนี้ ซึ่งผู้ที่กลายเป็นมดมนตร์นี้จะต้องใช้เวลาและโอกาสในการเรียนรู้ฝึกฝนเพิ่มเติมให้ชำนาญจนสามารถทำพิธีกรรมต่าง ๆ ได้จึงจะกลายเป็นทุนวัฒนธรรมของชุมชนอย่างสมบูรณ์ ดังนั้นพิธีการเสนฮัมมดและตั้งบังหน่อจึงเป็นเพียงขั้นตอนแรกในการกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมของมดมนตร์ในชาติพันธุ์ไทดำ

สรุปและอภิปรายผล

รูปแบบของพิธีเสนฮัมมดและตั้งบังหน่อแม้จะมีขั้นตอนที่แตกต่างจากพิธีกรรมอื่น ๆ แต่ก็ตั้งอยู่บนฐานคิดของวัฒนธรรมด้านศาสนาและความเชื่อที่และวิถีปฏิบัติต่อผี ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตเช่นกันกับพิธีกรรมอื่น ๆ ของชนชาติพันธุ์ไทดำที่สืบทอดมาจากอดีตถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับผลการศึกษาของกานต์ทิศา สีหมากสูง และบุญรอด บุญเกิด (2559) ที่พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทดำที่อาศัยอยู่ในตำบลหนองปรัง อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องผี ขวัญ ข้อปฏิบัติ ข้อห้าม และความเชื่อเกี่ยวกับมดมนตร์ โดยมีผีบรรพบุรุษเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของไทดำมากที่สุดและนำไปสู่การปฏิบัติของคนในปัจจุบัน และสอดคล้องกับผลการวิจัยของอภิรักษ์ ธรรมวิมุตติ และพิทักษ์ ศิริวงศ์ (2560) ที่พบว่าอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมและประเพณีของชาติพันธุ์ไทดำบ้านเขาหัวจัน จังหวัดราชบุรี ที่เกี่ยวพันกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตายส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องอยู่กับผีบรรพบุรุษ ผีบ้านผีเรือน และเชื่อว่าผีต่าง ๆ นี้เป็นผู้บันดาลความสุข ความเจริญของงาน ความร่มเย็นได้หากปฏิบัติอย่างถูกวิธี เช่นเดียวกับผลวิจัยของธัญญณ์ณภัทร์ เจริญพานิช (2559) ที่พบว่าความเชื่อเรื่องผีของชาวไทดำในพื้นที่ตำบลพันเสาอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ยังคงดำรงอยู่ในวิถีคิด ความเชื่อ การรับรู้และ จิตสำนึกของชาวไทดำ เนื่องจากผีเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เป็นวัฒนธรรมและจารีต ประเพณีที่ยึดโยงความสัมพันธ์ความผูกพันในครอบครัวและเครือญาติ สามารถปกป้อง รักษา ค้ำครอง ลูกหลานและคนในสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ จึงเป็นความสัมพันธ์แบบเชิงต่อรองเคารพและสำนึกในบุญคุณของผี

การเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นทุนวัฒนธรรมของมณฑลนครในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำจากพิธีเสนฮั้มดและตั้งบั้งหน่อ ได้แสดงให้เห็นถึงทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในพื้นที่วิจัยตามแนวคิดของ Pierre Bourdieu โดยแสดงให้เห็นทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของวัตถุ (Objectified Form) ที่ยังคงปรากฏอยู่ในรูปแบบของบ้านเรือนอาศัยที่มีการแบ่งสัดส่วนของพื้นที่สำหรับผีที่มีสถานะแตกต่างกัน สิ่งของเครื่องใช้ในการประกอบพิธีที่ยังคงสืบสานไว้ในรูปลักษณะเดิม เช่น หิ้งมณฑล สวดตั้ง ตั้งบั้ง อาหารที่ใช้ในพิธี รวมถึงภาษาที่ใช้ของหมอเมือง ทุนวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในกาย (Embodied Form) ยังปรากฏอยู่ในรูปแบบของภูมิปัญญาที่เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อและวิถีที่ปฏิบัติต่อผี การแสดงถึงความเคารพและกตัญญูต่อบรรพบุรุษ รวมถึงความเชื่อเกี่ยวกับความเจ็บป่วยตามกระบวนทัศน์เดิม และทุนวัฒนธรรมที่อาศัยการสถาปนา (Institutionalization State) ที่ยังคงปรากฏอยู่ในแบบแผนของการนับถือผีตามความเชื่อที่สืบทอดมา การสร้างการรับรู้ของชุมชนต่อการเปลี่ยนผ่านของบุคคลจากแบบแผนของพิธีกรรมโดยการเสี่ยงทาย กระบวนการช่วยเหลือเกื้อกูล การแบ่งปันกันและกันจากแบบแผนความสัมพันธ์ของระบบครอบครัวและเครือญาติ โดยทั้งหมดพยายามคงรูปแบบตามความเชื่อในอดีตไว้ถึงแม้ปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนผ่านของทุนทางวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ ของชาติพันธุ์ไทดำในพื้นที่ต่าง ๆ ดังผลการวิจัยของ เรณู เหมือนจันทร์เชย (2556) ที่พบว่าทุนวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของชาติพันธุ์ไทดำมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมตั้งแต่อดีตที่เป็นรุ่นปู่ย่า พ่อแม่ มาจนถึงปัจจุบันที่เป็นลูกหลานและลักษณะการใช้ทุนวัฒนธรรมในเชิงมูลค่าก่อนการนำมาสู่การเป็นคุณค่าในชาติพันธุ์ตนเอง

ดังนั้นการผ่านพิธีเสนฮั้มดและตั้งบั้งหน่อของผู้ที่สืบทอดจึงเป็นเสมือนกระบวนการที่แสดงถึงการยอมรับถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีในเชิงต่อรอง เคารพ และสำนึกในบุญคุณของผี โดยการสืบทอดและปฏิบัติตามความต้องการของผีบรรพบุรุษตามความเชื่อในกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงเป็นสร้างการรับรู้จากสังคมที่จะรับรู้ถึงการเปลี่ยนผ่านสถานะขั้นต้นของบุคคลหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่งที่จะกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมโดยอาศัยการสถาปนาตามวัฒนธรรมความเชื่อและศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ผลการวิจัยทำให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับชาติพันธุ์ไทดำมากขึ้น ผ่านพิธีกรรมที่เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อ วิถีปฏิบัติของชุมชนที่เป็นความหมายและคุณค่าในมิติของทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิดการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ตนเองได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นจึงควรส่งเสริม สนับสนุน ในการสร้างเครือข่ายของหน่วยงาน องค์กร และภาคชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการใช้มิติทางวัฒนธรรมที่นำไปประยุกต์และเผยแพร่สู่สังคมเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมย่อยในพื้นที่ต่าง ๆ ให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น และควรมีการจัดการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนระหว่างวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาและส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำและชาติพันธุ์อื่น ๆ ให้มากขึ้น เพื่อเป็นพลังผลักดันในการพัฒนาทุนวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ที่เป็นคุณค่าสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งและยั่งยืนทางวัฒนธรรมตามบริบทของความหลากหลายทางวัฒนธรรมในประเทศไทย

2. หน่วยงานด้านการศึกษา ศาสนา สาธารณสุข ควรนำองค์ความรู้ด้านทุนวัฒนธรรมไปใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าถึงคุณค่าและความดีงามทางจริยธรรมและวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ตนเอง เพื่อให้ชุมชนเกิดตระหนักรู้ในคุณค่าความเป็นมนุษย์ ความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม การดูแลตนเองด้านสุขภาพ ธรรมชาติในชุมชน ที่นำไปสู่ความรัก ความสามัคคี การเคารพในเกียรติศักดิ์ศรี ความเข้มแข็งมั่นคง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนความแตกต่างและหลากหลาย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทุนวัฒนธรรมในสังคมไทยยังมีค่อนข้างน้อย ทำให้ไม่สามารถเอาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ จึงควรส่งเสริมให้มีการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรมในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ดังนี้

1. การศึกษาเชิงมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) ในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในภาวะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว เช่น ด้านสังคมศาสตร์สุขภาพ วัฒนธรรมสุขภาพ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่มีความเชื่อมโยงกับกับความเชื่อและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ เพื่อนำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งและการพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพอย่างยั่งยืน

2. การศึกษาแบบวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R & D) โดยใช้แนวคิดทุน วัฒนธรรมมาพัฒนารูปแบบของการเสริมสร้างพลัง หรือกลไกขับเคลื่อนทางวัฒนธรรมให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีชีวิต การเป็นคุณค่าและมูลค่าที่คงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง

เอกสารอ้างอิง

กานต์ทิศา สีหมากสุก, และบุญรอด บุญเกิด. (2559). วิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ ในพิธีกรรมของไทยทรงดำ: กรณีศึกษาเขตตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี.

วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 24(44), 83-102.

จักรแก้ว นามเมือง. (2551). *ทุนทางวัฒนธรรม*. ในหนังสือวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: นวสาส์นการพิมพ์.

ชนิดา เสี่ยมไพศาลสุข. (2550). *เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

ชาย โพธิ์สิตา. (2550). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. (2549). *ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญากับการสร้างสรรค์คุณค่าและมูลค่าเพิ่มทาง*

เศรษฐกิจและสังคมของประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ.

ทรงคุณ จันทจร. (2549). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม*. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม อีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ธัญญณ์ภัทร์ เจริญพานิช. (2559). ฝึและอำนาจ ผ่านความเชื่อเรื่องผีของชาวไทยทรงดำ ตำบลพันเสา อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก. *วารสารราชพฤกษ์*, 14(2), 67-74.

- บุญมี ปาริชาติธนกุล. (2546). *ความเชื่อเรื่องผีในพิธีกรรมของชาวไทยโซ่งบ้านไผ่หู่ช้าง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.
- เรณู เหมือนจันทร์ไชย. (2556). *ทุนวัฒนธรรมไทยทรงดำกับการเปลี่ยนผ่านยุคสมัยของชุมชน. วารสารดำรงวิชาการ, 12(2), 175-202.*
- เรณู เหมือนจันทร์ไชย. (2558). *ทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, 8(2), 231-247.*
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (2544). *แผนที่ภาษาศาสตร์เชิงสังคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- อคิน รพีพัฒน์. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- อภิรักษ์ณัฏฐ์ ธรรมวิมุตติ, และพิทักษ์ ศิริวงศ์. (2560). *การดำรงอัตลักษณ์ไทยทรงดำ : ภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมสู่การสร้างคามเข้มแข็งของชุมชนหมู่บ้านหัวเขาจีน. วารสาร Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย, 10(1), 1552-1571.*